
ARTICOLE

SThHA

An VI (2024)/6/ pp. 161 - 186

FIGURI ECLEZIASTICE ȘI LAICE DIN PĂRȚILE ARADULUI, SFÂRȘITUL SEC. XIX-ÎNCEPUTUL SEC. XX

Prof. Drd. Alin-Florin CIOTEA

Petru Grozda din Șimand (1848-1896) – preot, proprietar și memorandist

In contextul împlinirii a 130 de ani de la condamnarea memorandiștilor am dorit să punem în lumină figura mai puțin cunoscută a unuia dintre cei care au luat parte la Conferința națională de la Sibiu din 1892, în cadrul căreia s-a decis înaintarea de îndată a Memorandumului. Este vorba de Petru Grozda din Șimand.

S-a născut la 15 martie 1848. Listele absolvenților Institutului Teologic din Arad ne descoperă faptul că între 1869-1872 Petru Grozda a fost student al acestei prestigioase instituții de învățământ. Tot de aici aflăm și locul nașterii: Sânnicolau Mic. În anul 1872, îndată după finalizarea pregătirii intelectuale, s-a căsătorit cu tânăra Sofia Ciobotă (1852-4 aprilie 1921) din Șimand. Așa ajunge Petru Grozda în Șimand. Căsătoria celor doi este binecuvântată de Dumnezeu cu trei băieți și o fată: Aurel, doctor în științe juridice, avocat celebru și delegat din partea cercului Buteni la Marea Unire din 1918; Cornel, absolvent al Facultății de Medicină Veterinară din Budapesta, delegat din partea Șimandului la Marea Unire din 1918; Emil, doctor în științe politice și în științe juridice, avocat, primpretor la Pecica și delegat din partea cercului Ceica la Marea Unire din 1918; și Victoria, căsătorită cu Silviu Popovici, protopretorul cercului Bichiș.

În plan profesional, Petru Grozda a fost preot în Șimand. Este cel puțin ciudat faptul că nu este menționat de nici măcar una dintre listele care cuprind șirul preoților din Șimand. Cu toate acestea, monumentul său funerar, la care se adaugă și numeroase articole și informații din presa vremii, îl prezintă pe Petru Grozda ca fiind slujitor ortodox la biserica din Șimand. Posibil să fi avut statutul de preot capelan, așa cum se obișnuia în acea vremea, aceasta fiind o posibilă explicație a lipsei sale din listele preoților slujitori din Șimand.

A făcut parte din așa numita lume bună a societății românești de atunci. A participat la diverse baluri și petreceri la care au luat parte importanții oameni politici, religioși și intelectuali de marcă nu doar din Arad, ci din întreaga Transilvanie.

Petru Grozda a fost foarte implicat și în latura social-filantropică, organizând sau participând la diverse colecte. În anul 1885 sprijină financiar *Reuniunea femeilor române din Arad*. La 1 februarie 1890 a fost organizat un bal pentru ajutorarea studenților români lipsiți de posibilități financiare. Petru Grozda a participat la acest bal implicându-se și printr-o colectă realizată la nivelul localității Șimand, reușind să adune 10 florini, jumătate din sumă constituind obolul său, iar cealaltă jumătate contribuția unor localnici. În 1893 donează 10 florini pentru școlarii săraci din Lipova. De asemenea, în anul 1886 face parte din comitetul executiv al nou înființatului Institut de credit și economii *Victoria* din Arad.

În anul 1892 a participat ca delegat din partea cercului Sântana la Conferința națională de la Sibiu, care a decis înaintarea fără amânare a Memorandumului. Doi ani mai târziu a avut loc procesul memorandiștilor. Deși el nu a avut de suferit o condamnare, așa cum s-a întâmplat cu Mihai Veliciu din Chișineu-Criș, totuși, i s-a impus să manifeste cel puțin o atitudine de tăcere referitor la cele întâmplate. În schimb fiica sa, Victoria, trimitea la 9 mai 1894 o adresă „inculpaților”: „Martiri prea iubiți ai neamului nostru, întăriți-vă inimile, căci toată suflarea românească cu voi este; rugăciunile fierbinți pentru voi și pentru cauza noastră se înalță la Atotputernicul. Dumnezeu ajută dreptii, iar cauza noastră este dreaptă”. Există posibilitatea ca acest mesaj să-i fi aparținut chiar lui Petru Grozda, însă, din cauza presiunilor, să fie pus sub semnătura fiicei sale.

În ziua de 3 mai din anul 1893 a avut loc la Chișineu-Criș o impozantă manifestare românească de protest împotriva noilor legi, care a adunat câteva mii de oameni. Președintele adunării a fost preotul Constantin Popovici din Comlăuș, iar secretarul adunării a fost ales Petru Grozda.

Petru Grozda a fost unul dintre cei mai mari proprietari din localitatea Șimand, chiar și din localitățile învecinate. În anul 1890 devine primul deținător al unei mașini de treierat cu abur din această comună. Iată cum redactează un periodic arădean istoricul eveniment al primirii la Șimand a mașinii de treierat cu abur: „Procurându-și domn preot și proprietar Petru Grozda mașina de treierat cu abur, miercuri în 25 iunie 1890 a fost adusă de la gară într-un mod grandios sărbătoresc. Deși era zi de lucru, toate străzile erau îndesate de popor, mic și mare, plin de curiozitate. La gară, unde era mașina decorată cu cununi de flori împletite din spice de grâu, așteptau peste 400 de locuitori români și străini. După ce au fost toate gata tocmai la ora 2 a ajuns trăsura domnului preot cu doi băieți ai d-sale trasă de doi armăsari aprigi. Băieții erau îmbrăcați în veșminte naționale românești, decorați cu cununi de spice și flori peste umeri și piept, în mână aveau un mic steguleț național. Dându-se semnalul de plecare, muzica începu a cânta piese românești, mașina a fost trasă de 16 cai voinici; călare se aflau ca conducători 8 juni români îmbrăcați în veșminte de sărbătoare naționale care cântau doine populare. Peste 150 băieți de școală însoțeau alaiul. Pe strada principală abia se putea străbate de popor, conductul a fost așteptat de toată inteligența din localitate, fără deosebire de confesiune. Când a ajuns pe lângă castelul baronului Alexandru Banhidy am văzut că în trăsura unde ședea băieții d-lui Grozda dimpreună cu doamna mamă se trimise o cunună foarte frumoasă de flori cu inscripție, între strigătele frenetice «Să trăiască!». Dea cerul ca să putem vedea cât mai mulți români așa ca d-l preot Petru Grozda, imitându-i fapta, care azi servesc de laudă și onoare întregii noastre comune” (REDACȚIA, „Progres agricol”, în: *Tribuna* (Sibiu), an VII (1890), nr. 138 din 19 iunie/2 iulie, p. 550).

Cea mai importantă moștenire lăsată de Petru Grozda au fost copiii săi. Așa după cum am menționat la începutul articolului, cei trei băieți ai săi au fost oameni distinși, cu o pregătire intelectuală de excepție pentru sfârșit de secol XIX și cu o activitate bogată în special sub aspect național. Urmând exemplul tatălui lor, atunci când țara a avut nevoie, nu au întârziat să răspundă „prezent”. Este bine de știut că Aurel Grozda a fost mulți ani membru în Sinodul Eparhial din Arad, iar Cornel Grozda i-a însoțit pe cei doi preoți martiri din Șimand, Cornel Popescu și Cornel Leucuța, în refugiul lor în Arad. Pentru că a refuzat să revină în localitate a scăpat cu viață, în schimb cei doi preoți amintiți au fost uciși în modul cel mai crud.

Petru Grozda trece la cele veșnice în ziua de 29 noiembrie 1896, la ora 2 și jumătate noaptea, la vârsta de numai 48 de ani, după o scurtă, dar grea suferință (REDACȚIA, „Necrolog”, în: *Tribuna* (Sibiu), an XIII (1896), nr. 257

din 21 noiembrie/3 decembrie, p. 1027). A fost înmormântat în cimitirul din Șimandul de Jos. Până astăzi se păstrează foarte bine mormântul familiei Grozda. Petru Grozda, Sofia Grozda (soția sa) și Cornel Grozda (fiul său) așteaptă zorile Învierii aici, sub glia din Șimand. Această brazdă de pământ ascunde o întreagă istorie a localității, iar alături de impozantul monument funerar constituie singura mărturie palpabilă a trecerii prin lume a acestei distinse familii Grozda.

Preotul Gheorghe Buha din Cenadul Unguresc (1897-1936)

Comunitățile românești din Ungaria, deși se află într-o scădere accentuată, au la baza lor o istorie încărcată, care constituie o mărturie peste veacuri despre românii de aici, dar îi și responsabilizează pe cei de astăzi. Una dintre comunitățile importante care au scris istorie este Cenadul Unguresc. Aceasta s-a ridicat și datorită oamenilor înțelepți care au răspuns pe măsura chemării lor. Unul dintre aceștia a fost și preotul ortodox român de aici, Gheorghe Buha, de la a cărui numire în fruntea acestei parohii se împlinesc anul acesta 100 de ani. În continuare vom încerca să creionăm portretul biografic al acestuia pe baza documentelor arhivistice și a periodicelor vremii, fără a avea pretenția unei prezentări exhaustive.

Preotul Gheorghe Buha s-a născut în anul 1897 în orașul Chișineu-Criș din județul Arad, în casa lui Ioan Buha (17 aug. 1862 - 16 feb. 1920) și a Anei Demșe (10 sept. 1862 - 30 iul. 1928). Cei doi părinți au mai avut încă doi băieți, Ioan Buha (21 mai 1895 – 9 octombrie 1945) și Ioan Buha (14 mai 1900 – 14 mai 1929) căsătorit cu Maria Barbura.

Își începe pregătirea intelectuală în localitatea natală, după care urmează cursurile liceale. Simțind o chemare spre slujirea preoțească se înscrie la Institutul Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1918-1919. Pe parcursul studiilor teologice Gheorghe Buha a fost implicat în activitățile școlare și extrașcolare, fiind membru în comisia literară a Societății de lectură a teologilor arădeni. După absolvirea Teologiei se înscrie la Academia de Drept din Oradea. Așadar, Gheorghe Buha avea o dublă specializare, atât teologică, cât și juridică.

În anul 1924 se căsătorește cu tânăra Terezia, căsnicia lor fiind binecuvântată de Dumnezeu cu trei copii. Tot în acest an este hirotonit preot pe seama Parohiei Cenadul Unguresc de către episcopul Ioan Ignatie Papp al

Aradului. Instalarea în fruntea Parohiei Cenadul Unguresc s-a făcut la 1 aprilie 1924 de către preotul Simion Cornea din Bătania, momentul fiind unul cu totul special și emoționant pentru credincioșii de aici, care fuseseră văduviți de preot vreme de patru ani.

Deși a activat doar 12 ani la Cenadul Unguresc, conștiința preoțească a acestuia, ajutată și de elanul tineresc, a contribuit la o frumoasă cunună de realizări. Dintre aceste realizări, în primul rând putem menționa încercarea sa de a-i ține în unitate pe românii ortodocși din localitate, iar aceasta într-un context neprielnic. Este cel puțin de admirat faptul că părintele Gheorghe Buha a avut curajul să vină în mijlocul unei comunități de români rămasă în afara hotarelor țării mame, în timp ce o parte însemnată a preoților, care au slujit aceste comunități, s-au refugiat în România. Așa s-a întâmplat cu predecesorul său, preotul Romul Nestor, care s-a refugiat în Arad, fiind numit la catedra Institutului Teologic de aici. Pentru că am amintit aici de Romul Nestor se cuvine să fac o precizare. Acesta trece la cele veșnice în ziua de 8 aprilie 1925. Consistoriul din Arad îl anunță pe părintele Gheorghe Buha de acest trist eveniment, iar părintele decide să fie trase clopotele bisericii din Cenad în semn de prețuire și respect pentru cel care le-a fost păstor vreme de mulți ani. Asemenea a procedat și înainte cu câteva săptămâni când a murit episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului. Într-un raport, părintele Gheorghe Buha informează conducerea Episcopiei Aradului că primpretorul Nagy Gyula din Macău a fost foarte deranjat de atitudinea acestuia, trăgându-l la răspundere „cum a cutezat a trage clopotele după părintele Romul Nestor atunci când n-a avut dreptul”. Desigur, acesta este un mic exemplu, însă, cu ajutorul căruia ne putem creiona o imagine de ansamblu asupra modului în care erau urmăriți și tratați preoții.

Cu toate că a păstorit în vremuri tulburi pentru aceste comunități românești, a reușit să se afirme și pe plan edilitar. A fost, poate, printre singurii preoți care au avut curajul să reabiliteze locașurile de cult în anii imediat următori Tratatului de la Trianon. Astfel, de păstorirea sa se leagă renovarea acoperișului turnului bisericii. Astăzi, pentru mulți, o asemenea realizare pare neesențioasă, însă, faptele, evenimentele, oamenii și istoria trebuie privite și înțelese în context. Fără o contextualizare riscăm să tragem concluzii pripite și să punem etichete nepotrivite.

Părintele Gheorghe Buha a avut o implicație deosebită și în problemele școlare, fiind un susținător al proiectului care prevedea ca elevii de la școlile din Cenadul Unguresc, Apátfalva și Macău să susțină un examen la disci-

plina religie ortodoxă. Asemenea preoților dinaintea sa, Gheorghe Buha a fost cel care s-a ocupat de predarea orelor de religie.

În 29 iunie 1929 a luat parte alături de alți preoți la Colegiul preoților ortodocși români din Ungaria, fiind un aprig susținător al preotului Simion Cornea din Bătania în demersul său de a crea o organizație bisericească pentru românii ortodocși rămași dincolo de hotarele patriei mamă. După moartea preotului Simion Cornea din 1932 va administra provizoriu și această parohie.

Încă de la finalul anului 1935 și începutul anului următor părintele Gheorghe Buha nu a mai putut sluji din cauza unei boli necruțătoare. Deși încă tânăr, dar slăbit de lunga suferință, în ziua de 29 aprilie 1936, trece la cele veșnice într-un sanatoriu din Arad, la vârsta de numai 39 de ani, lăsând în urmă o soție îndurerată și trei copii. Trupul părintelui a fost transportat la Chișineu-Criș, fiind înhumat în cimitirul din localitate. Slujba de înmormântare a fost săvârșită de Petru Marșieu, protopopul Chișineu-Crișului. Preoțimea românească din Ungaria a fost reprezentată de părintele Petru Mișcuția din Chitighaz. Episcopia Aradului a ajutat familia îndoliată, pe doamna preoteasă Terezia și pe cei trei copilași, până la finalul anului 1938, cu o sumă totală de 25.000 lei. În acest mod se încheie scurta poveste de viață a părintelui Gheorghe Buha din Ceadul Unguresc.

Părintele Gheorghe Buha a fost răspunsul lui Dumnezeu la rugăciunile românilor ortodocși din Cenadul Unguresc, care vreme de patru ani au fost o turmă fără păstor, și a constituit un model pentru generațiile de preoți și credincioși care i-au urmat și chiar pentru cei de astăzi, învățându-ne că viața se trăiește nu se socotește, iar intensitatea trăirii este mai importantă decât anii trăiți.

Bibliografie: Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, fond *Parohia Ortodoxă Română Cenadul Unguresc*, dosare 1924-1936; Arhiva Parohiei Ortodoxe Chișineu-Criș, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar 3b/1923, f. 8; [REDACTIA], „†Gheorghe Buha”, în: *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 18-19 din 3-10 mai, pp. 10-11; Elena CSOBAL, „Comunitatea românească din Cenadul Unguresc între cele două Războaie mondiale (1910-1945)”, în: *Simpozion*, Giula, 2002, pp. 101-103; Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 303, 307-308; Edit. Vasile POPEANGĂ, Vasile POP, *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 2006, pp. 209-210; Elena CSOBAL, „Comunitățile românești din Giula în perioada interbelică”, în: *Simpozion*, Giula, 2006, pp. 96-97; Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 515.

Preotul și învățătorul Ioan Toconiță (1884-1954)

Anul acesta s-au împlinit 140 de ani de la nașterea preotului Ioan Toconiță și 70 de ani de la trecerea sa la cele veșnice. În acest context am considerat necesar repunerea în lumină a unuia dintre vrednicii arădeni, care au îmbrăcat și purtat cu cinste atât haina de dascăl, cât și cea de preot.

S-a născut la 17 octombrie 1884 în localitatea Sânnicolau Mare din județul Timiș. Aici a frecventat primele clase școlare, după care urmează cursurile pedagogice ale Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1903-1904. În timpul anilor de studiu a făcut parte din *Societatea de lectură a tinerimii* acestui institut, fiind membru în comisia muzicală a societății. După absolvirea studiilor se căsătorește cu tânăra Aurelia Todoran și este ales în postul de învățător al școlii din Petriș.

Începând cu anul 1906 este ales învățător al catedrei din Șimandul de Sus, în locul lui Ioan Volentir, desfășurând vreme de un deceniu și jumătate o activitate didactică deosebită. În paralel cu activitatea didactică s-a implicat mult și în viața duhovnicească a locuitorilor din Șimand. Spre exemplu, organiza în fiecare an un pelerinaj al credincioșilor din Șimand la Mănăstirea arădeană Hodoș-Bodrog cu prilejul Praznicului Adormirii Maicii Domnului din 15 august. Pelerinajele șimandanilor conduse de învățătorul Ioan Toconiță, iar ulterior de preoții Mornăilă și Faur, au fost unele dintre cele mai semnificative și mai apreciate dintre toate celelalte care erau organizate la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Pentru întreaga activitate didactică, spirituală și culturală desfășurată de învățătorul Ioan Toconiță la Șimand a primit calde felicitări de la însuși regele României, Ferdinand I.

A fost membru al *Reuniunii învățătorilor români arădeni*, despărțământul Chișineu-Criș, fiind foarte implicat în manifestările culturale organizate de către această societate. În contextul izbucnirii Primului Război Mondial, la 26 iulie 1914 învățătorul Ioan Toconiță este mobilizat în război, făcând parte din regimentul 46 Seghedin. Reîntors de pe front, va conduce delegația celor zece participanți din Șimand la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, în cadrul căreia s-a decis unirea Transilvaniei cu Regatul României. Dezideratul pentru care a luptat la propriu l-a văzut realizat, spre deosebire de alte zeci de mii de români care au căzut jertfă pe front și care nu au mai avut bucuria să vadă România reîntregită.

În anul școlar 1919-1920 părăsește școala din Șimandul de Sus și se transferă la școala din Șiria. În 24 octombrie 1926 este hirotonit preot de către episcopul Grigorie Comșa al Aradului pe seama Parohiei Mocrea din județul Arad, de acum înainte îndeplinind o dublă misiune, preoțească și didactică.

Cu prilejul Congresului Asociației învățătorilor din părțile arădene, Ioan Toconiță a susținut o foarte interesantă conferință din care desprindem concepția sa legată de idealurile școlii. Astfel, în viziunea sa: „chemarea școlii este să facă din om un spiritual și ea va ajunge la acest postulat printr-o educație, în care frica să nu mai joace rolul de până acum. Educația să pornească de la auto-cunoaștere”.

Așa cum l-a descris cineva, Ioan Toconiță a fost „unul dintre cei mai vestiți organizatori de coruri în învățământul primar din județul nostru”. După venirea sa în fruntea școlii din Șimandul de Sus se va ocupa îndeaproape de corul condus până atunci cu măiestrie de Ioan Volentir, transformându-l într-un cor mixt. La puțin timp noul cor a ajuns să rivalizeze cu altele mult mai vechi. Un exemplu elocvent este participarea la un concurs al corurilor organizat la Bichișciaba cu prilejul venirii Regelui Ferdinand și a Reginei Maria din mai 1919, când formația corală din Șimand, dirijată de învățătorul Ioan Toconiță, a câștigat locul I. Alături de corul din Șimand s-a ocupat de perfecționarea corului din Șiria, în timpul său ajungând unul dintre cele mai apreciate coruri din părțile Aradului, a organizat corurile mai multor școli din orașul Arad. De asemenea, în anul 1933, la invitația preotului Cornel Mureșan din Grădiște, înființează și aici un cor format din 45 de membri. A cântat și la violină.

În anul 1941 se transferă de la Parohia Mocrea în județul Hunedoara la Parohia Cerbia cu filiile Pogănești, Micănești și Almășel, unde va funcționa până în anul 1945. Se pare că în acest an se întoarce în părțile Aradului, urmând ca în anul 1952 să revină la această parohie. Motivul revenirii s-a datorat persecuțiilor la care a fost supus de puterea comunistă.

Trece la cele veșnice în ziua de 23 ianuarie 1954.

Preotul și învățătorul Ioan Toconiță rămâne un exemplu demn de urmat în relația Biserică-Școală, respectiv Altar-Catedră. A fost omul care a îmbinat într-un mod armonios cele două vocații, fără să uite vreodată și de datoriile sale față de țară. Conștiința sa românească nu l-a lăsat să rămână nepăsător când alții luptau pe front și tot ea l-a ajutat să fie părtaș mării bucurii trăite de poporul român la 1 Decembrie 1918.

Bibliografie: Arhiva Parohiei Ortodoxe Chișineu-Criș, fond *Protopopiatul Ortodox Român Chișineu-Criș*, dosar 2/1915, f. 234; dosar 3/1915, f. 263; Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, p. 488; *Viitorul*, an XXI (1929), nr. 6423 din 13 iulie, p. 2; [REDAȚIA], „Concursul de coruri al Asociației corurilor și fanfarelor din județul Arad”, în: *Universul*, an XLVIII (1930), nr. 118 din 28 mai, p. 8; [REDAȚIA], „Decese”, în: *Mitropolia Banatului*, an V (1954), nr. 3-4, p. 47; Gavril COSTAN, *Peregrinările mele în vremuri de restriște pe meleaguri orădene și hunedorene*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014, pp. 87-88, 91, 93.

Protopopul Gheorghe Vasilevici (1823-1881)

Una dintre cele mai importante personalități bisericești din aceste părți de țară este preotul și protopopul Gheorghe Vasilevici, de la a cărui naștere s-au împlinit anul trecut două secole.

Gheorghe Vasilevici s-a născut în anul 1823 în localitatea Micălaca din județul Arad, astăzi un cartier al Municipiului Arad. La școala confesională de aici își va fi început tânărul Gheorghe pregătirea intelectuală, continuând apoi cu gimnaziul la Arad și Oradea. După absolvirea studiilor gimnaziale urmează câțiva ani cursurile Facultății de Drept din Pojon, unde a beneficiat de o bursă în valoare de 36 fl. din partea *Fundației Balaiana*. Își finalizează studiile juridice la Academia de Drept din Oradea.

Fiind un element deosebit de sârguincios și apreciat de către dascălii săi, acesta are posibilitatea să urmeze o carieră în avocatură, însă refuză această oportunitate. Simțind o chemare spre slujirea sacerdotală, în anul 1843, se înscrie la Institutul Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1845-1846. Aici s-a bucurat să audieze și să primească îndrumări de la unii dintre cei mai renumiți dascăli de teologie arădeni: Ghenadie Popescu, Patrachie Popescu, Ioan Raț, Arsenie Popovici și Dimitrie Antonovici. Este important să amintim că între cei 47 de colegi pe care i-a avut Gheorghe Vasilevici la Institutul Teologic din Arad s-au remarcat pe plan bisericesc, școlar, cultural și literar: Ambrozie Jurma (1823-1892), un cleric cărturar de excepție de pe Valea Mureșului, de la Bata, și un pasionat bibliofil și Ioan Mezei (1822-1864), preot, poliglot și dascăl la Institutul Teologic din Arad. Pentru toți

trei, absolvirea teologiei a însemnat nu doar desăvârșirea pregătirii lor intelectuale, ci și alegerea unui drum în viață.

După absolvirea studiilor teologice, tânărul Gheorghe se căsătorește cu Elena Nicoară, fiica lui David Nicoară, care a fost fratele marelui luptător național pentru drepturile românilor, Moise Nicoară. Aceasta a mai avut un frate și trei surori: Mihai Nicoară, jude regesc în Sătmar; Maria Chirilescu, căsătorită cu vrednicul protopop al Chișineului și paroh la Chitighaz, Petru Chirilescu; Iulia Filimon, căsătorită cu notarul Emanuel Filimon, și Sofia Antonescu, căsătorită cu Ștefan Antonescu, președintele scaunului orfanal din Lugoj. Cei doi, Gheorghe și Elena, nu au avut copii.

Slujirea preotească o începe la un an după finalizarea studiilor. Astfel, în anul 1847 episcopul Gherasim Raț al Aradului îl hirotonește preot pe seama parohiei Giula maghiară (ulterior Giula – oraș mare românesc, iar astăzi Giula Mare). Gheorghe Vasilievici vine la cârma acestei parohii și comunități după vrednicul preot Simion Bica, care a fost paroh aici din 1838 și până în anul 1847, când este numit protopop al tractului de la Peșteș. Aici, la Giula, va desfășura o activitate liturgică și pastorală remarcabilă. Nu a neglijat nici latura edilitară, care este parte din ceea ce înseamnă misiunea sau activitatea preotului în mijlocul unei comunități. Este important să amintim că biserica parohiei Giula Mare a fost construită între anii 1802-1824. După 22 de ani de la începerea lucrărilor biserica a fost finalizată parțial. Menționăm aceasta deoarece în anul 1824 biserica din Giula a fost pregătită pentru târnosire, dar fără turn. În 1854, la trei decenii după edificarea bisericii, preotul paroh Gheorghe Vasilievici împreună cu credincioșii ortodocși români din Giula reușesc să adauge un turn înalt de 18 m, iar deasupra turla sau cupola acoperiș înaltă de 10 m. Începând de atunci și până astăzi, crucea din vârful bisericii este la o înălțime de 42 de m, devenind astfel cea mai impunătoare biserică ortodoxă din Ungaria. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care în anul 1883 s-a propus mutarea scaunului protopopesec de la Chișineu la Giula. Așadar, o parte importantă din biserica-catedrală de astăzi a jula-nilor se datorează vrednicului preot paroh Gheorghe Vasilievici.

Gheorghe Vasilievici a împletit armonios slujirea Bisericii cu cea a Neamului, fiind conștient că românii se pot ridica ca neam numai prin credință și cultură. În acest sens, în anul 1863 propune *Asociației culturale române* din Arad înființarea unui alumneu național român în Arad, care să adăpostească 100 de tineri de la școlile arădene: 25 de la Institutul Teologic; 25 de la Preparandie; 25 de la gimnaziu și 25 de tineri care vor să îmbrățișeze o carieră

artistică, industrială, neguțătorească sau economică. Propunerea lui Vasilevici s-a împlinit parțial după moartea acestuia, atunci când s-a înființat un alumneu pentru preparanzi și un internat pentru teologi. Tot pe plan cultural a proiectat înființarea unei societăți de lectură pentru românii din Giula.

Tot din perioada în care a funcționat ca paroh în Giula se păstrează o corespondență interesantă între Moise Nicoară și Gheorghe Vasilevici, ce însumează mai multe scrisori. Într-o scrisoare din 17/29 iulie 1850 Moise Nicoară îi scrie lui Vasilevici următoarele: „Epistola domniei tale din 27 iunie din urmă, pe cât m-a uimit, la văzul întâi, fiindu-mi necunoscută și din trăsături și din iscălitură, pe atât m-a și bucurat, văzând imediat după aceea că-i de la nepotul meu necunoscut, bărbatul dulcii nepoate Lina, deci de la un mădular a sângelui meu și a familiei noastre și încă mai presus că-i de la un fiu adevărat român cu sângele, mintea și simțămintele călduros naționale. [...] Mult mă bucur că Dumnezeu a fericit pe nepoata mea cu un bărbat de vrednicie și destoinicia dumitale, prin care cred că și neamul a câștigat. Deci botează, botează, și învață și luminează, dar nu cu spirit, ci cu duh. [...] Deci, învață înțelepciunea poruncilor dumnezeiești și a bisericii dreptcredincioase ortodoxe; luminează-ți turma încredințată cu lumina adevărului. [...] mai adaug încă, învață-i și trezește-i, că numai cu sapa la mână, cu furca și coasa la umeri, în ziua de astăzi nu poate ajunge un neam la bunăstare; că neștiința n-duce nici un câștig, ci nepăsare, lene, trândăvie, a căror mamă este orbirea. Cultura, învățătura și știința unite cu sânguința de albină în tot înțelesul și cu statornicie nesmintită în toate greutățile, nevoile și necazurile, pe lângă observarea moralității, a dreptății și a tuturor pravielilor dumnezeiești, împărătești și civile ale patriei, sunt singurul și unicul izvor de bunăstare ale unui om”. Iată câteva din sfaturile și îndemnurile adresate de marele luptător român Moise Nicoară către nepotul său Gheorghe Vasilevici în care îi cere să lupte pentru progresul cultural al poporului român și să susțină școlile și instituțiile care contribuie la luminarea acestuia. După cum am arătat deja, toate aceste sfaturi a încercat și a reușit să le întrupeze în viața și fapta sa.

În anul 1867 pleacă de la parohia Giula Mare în părțile bihorene, ca protopop al tractului de la Beiuș, deschizându-i-se astfel un teren mai larg și variat de activitate. Printr-o purtare exemplară, suflet bun și mult tact pastoral, protopopul Gheorghe Vasilevici a reușit să intre repede atât la inimile preoților, cât și a credincioșilor din jurul Beiușului. În cei câțiva ani cât s-a aflat la cârma tractului a reușit să-l reorganizeze din temelii. Deoarece păs-

torirea sa în mijlocul beiușenilor coincide cu primii ani de organizare constituțională a bisericii, potrivit noului Statut Organic, opera marelui mitropolit Andrei Șaguna, Gheorghe Vasilevici ține mai multe ședințe cu organismele protopopești și parohiale. Alături de Partenie Cosma, a fost primul reprezentant al cercului Beiuș în Congresul Național Bisericesc de la Sibiu și în Sinodul eparhial de la Arad. În timpul activității sale se înființează o *Casină română* în Beiuș (1871), unde el deține funcția de vicepreședinte, și *Fundația Nicolae Zsiga*, din care beneficiau săptămânal de câte o pâine, 10-12 băieți ortodocși, cu purtare bună. Numeroși studenți cu o purtare ireproșabilă erau găzduiți în mod gratuit de câte o familie din Beiuș. Toate aceste inițiative și acte ce poartă pecetea protopopului Vasilevici, nu au făcut altceva decât să înlesnească cercetarea Gimnaziului din Beiuș de cât mai mulți elevi cu posibilități financiare modeste.

Tot pe plan educațional s-a evidențiat și prin introducerea catehizării sistematice a elevilor ortodocși de la Gimnaziul din Beiuș, ocupând în mod gratuit postul de catehet. De asemenea, a fost un foarte bun omilet, ținând foarte multe predici și cuvântări credincioșilor, și a dat impuls vieții sociale. Prin toate aceste realizări și atitudini ale sale, protopopul Gheorghe Vasilevici a fost unul dintre cei mai iubiți protopopi din Consistoriul bihorean și nu greșim afirmând că și din cel arădean. Un exemplu care vine să întărească această afirmație este momentul plecării sale din Protopopiatul Beiuș, când întreg orașul „a gelit depărtarea celui mai iubit și respectat om. Martori oculari ai scenei de despărțire zic că aceasta era sfâșietoare”.

Corect în toate acțiunile sale, Gheorghe Vasilevici constată că nu mai poate face față singur problemelor atât de la protopopiat, cât și de la parohie. În această situație cere numirea unui preot capelan la Beiuș, ca împreună cu acesta să ducă la bun sfârșit proiectele începute. Văzând că cererea sa nu a fost soluționată își dă demisia din funcția de paroh și protopop al Beiușului. La insistențele credincioșilor în frunte cu Partenie Cosma, care îl asigură că vor face ei demersurile necesare pentru numirea unui capelan, își retrage demisia. Nici de data aceasta problema nu a fost rezolvată, iar drept urmare, la 26 octombrie 1873, își dă din nou demisia.

În acest context Gheorghe Vasilevici părăsește Beiușul și revine mai aproape de locurile natale, tot în demnitatea de protopop, în vechiul și istoricul tract al Șiriei. Aici va continua cu aceeași râvnă și bunătate să ridice nivelul vieții bisericești, demonstrând încă o dată că era om al faptelor și mai puțin al cuvintelor. Aici s-a implicat în organizarea a diferite colecte pentru

sprijinirea Războiului de Independență din 1877-1878. De asemenea, în anul 1878 îl găsim alături de P. Vasici, V. Babeș, A. Șandor și G. Popa în comisia de recenzare a manualelor, care a cerut înființarea unei școli model pe lângă Preparandie și elaborarea de manuale în spiritul vremii. Ca inspector școlar al școlilor din cuprinsul tractului de la Șiria, într-o conferință cu învățătorii, propune înființarea în fiecare comună a unei societăți de lectură, care să se țină de două ori pe săptămână, și propune ideea trimiterii învățătorilor mai slab pregătiți să asiste la lecțiile colegilor mai experimentați și cu o pregătire temeinică. În vederea înmulțirii fondului școlar a organizat împreună cu familia sa diferite serate cu punerea în scenă a unor piese de teatru, muzică, dans și lectură românească. Tot legat de problema educației, în anul 1880 a propus înființarea unei școli mai înalte de fete în Arad.

Rămâne în fruntea Protopopiatului Șiria până în anul 1880, când, mai mult la presiunile celor din jur decât din voie proprie, preia conducerea Protopopiatului Arad: „Ce bucurie am simțit noi Arădanii când după o văduvie de 3 ani a scaunului protopopesc am reușit a așeza în acela pe un Vasilievici, câte proiecte credeam că au să fie realizate de noul protopop, câte idei frumoase naționale, ce de planuri mărețe”.

Toată această bucurie a fost de scurtă durată pentru preoții și credincioșii arădeni, deoarece în ziua de 22 februarie 1881, în timpul unei vizite de lucru în parohia Șimoș, la numai 58 de ani, protopopul Vasilievici trece la cele veșnice. Slujba de înmormântare a fost săvârșită de un sobor de peste 20 de preoți sub protia protopopilor Ioan Țăranu al Lipovei și Constantin Gurban al Butenilor. Trupul său a fost înhumat în cimitirul parohial de la Șiria.

Într-un medalion biografic publicat în revista *Familia*, autorul deplânge marea pierdere a protopopului Vasilievici atât pentru Biserică, cât și pentru Neam: „Unul din acei bărbați, care pentru aceea se nasc și trăiesc pe pământ ca să servească semenilor lor de model, un bărbat înzestrat cu toate însușirile frumoase ca om, preot, român și soț: inima cea mai bună, sufletul nobil, devotatul bisericii, zelosul român, cel mai iubitor soț, cu un cuvânt prototipul protopopilor români Gheorghe Vasilievici nu mai este! El ne-a părăsit trecând în noianul necunoscut al eternității tocmai atunci când era mai mare trebuință de dânsul. Moartea l-a răpit de la acel post pentru care pare că natura l-ar fi destinat, dar pe care numai prea puțin timp îl ocupase”.

La scurtă vreme după trecerea sa la cele veșnice, prietenul său bun, Si-meon P. Desseanu, elogiază personalitatea marelui protopop Gheorghe Va-

silievici printr-o poezie deosebită publicată în periodicul arădean *Biserica și Școala*. Redăm în cele ce urmează poezia:

La mormântul lui George Vasilievici

„Viața-i himeră, o umbră, un vis;
Sufletelor blânde cerul e deschis!” (V. Alecsandri)
Adormi în pace umbra! Așa a vrut Creatorul,
Să fii d-aici înainte pe veacuri liniștit,
Și astăzi pentru tine se află deschis cerul!
Să fii în eternitate cu dreptii odihnit!
Precum doboară vântul o frunză-n gălbenită
Căzând fără viață în careva moment:
Așa-i căzut ah! Umbra pe secli adormită,
Căci pulbere e omul, creat e din pământ!
Precum o vijelie ce vine-n verșunată
Frângând stejari da-valma îi culcă la pământ:
În tocmai așa e și moartea, ea vine nesperată,
Te rupe fără milă, te-ngroapă în mormânt!
N-ascultă de ai tăi prieteni, nu-i pasă de soție,
De lacrimi amare de fii și de nepoți,
Ci fără îndurare la altă împărăție
Te mută acolo! Unde ajunge-vom noi toți!
Acolo e perfectă egala-ndreptățire;
Nu sunt prerogative ah! Nu este prilej
S-ajungi la demnitate, splendoare ori mărire;
Dar nici după voință să faci vreun sacrilegiu!
Ah! Vai! Și ce minune că ieri încă-n viață
Vorbeau cu ai tăi prieteni ca și un frate drept:
Iar azi a ta spinare trecuse ca o ceață,
Și inima-ți fierbinte rece ca sloiul în piept!
Ah! Vai! Buzele tale ce-atâtea dulci cuvinte
Vorbea-ne cu plăcere pe veci au amuțit;
Iar ochii tăi prea ageri de astăzi înainte
Sunt stinși ca și o rază din soarele sfințit!
A ta voce sonoră, limbajul tău prea dulce,
Inima ta nobilă ah! Toate-au expirat;

Voința ta zeloasă pe om de a-l conduce
Pe calea mântuirii, s-a frânt, a încetat!
Nu s-a putut plini dorința ta fierbinte,
Ce ai nutrit de tânăr în nobilul tău piept:
Să-ți vezi îndestulată, fericită a ta ginte
Și toată întrunită, inspirând lumii respect!
Ah! Iată ce ajunge viața omenească?
Ce-ajunge desmierdarea și câte sunt plăceri?
Ce-ajunge bogăția, splendoarea cea lumească?
Sunt toate visuri goale, deșerte încercări!
Adormi dar în pace! Așa vru Creatorul,
Să fii d-aici înaintea în secolii liniștit
Că astăzi pentru tine se află deschis cerul!
Ah! Fii în eternitate cu dreptii odihnit!

La opt ani după trecerea la cele veșnice a protopopului Gheorghe Vasilevici, în ziua de 9/21 august 1889, distinsa protopopeasă Elena Vasilevici, născută Nicoară, se alătură neamului său, remarcându-se întreaga viață prin manieră și virtuți, calități ce au împodobit nobila familie Nicoară, dormindu-și somnul de veci alături de soțul său, în cimitirul din Șiria.

Se cuvenea ca la împlinirea a 200 de ani de la nașterea unuia dintre cei mai vrednici preoți, protopopi și români pe care i-a avut neamul nostru din aceste părți de țară, să readucem în fața ochilor noștri chipul protopopului Gheorghe Vasilevici, iar în fața ochilor sufletești viața și făptuirea sa. Întreaga-i existență a fost o neconținută slujire a Bisericii și Neamului, învățând din pilda vieții unchiului său, Moise Nicoară, că luminarea minții prin cultură, însoțită de virtuțile creștine, ridică oameni și popoare acolo unde nu există nici o rază de lumină și nici un dram de speranță. A fost vrednic urmaș al lui Moise Nicoară, chiar dacă s-a înrudit cu acesta prin alianță. Gheorghe Vasilevici a fost omul blând, modest, smerit și iubitor, care a încercat să facă armonie, nu gălăgie: „Un arbore modest, fără flori pestrițe, dar cu fructe dulci și hrănitoare, copac care nu răspândește miros ce îmbată și amețește, dar care pe nesimțite purifică aerul dimprejur, nu plop semeț care își înalță vârful la cer și nu întinde adăpost, ci stejar crengos cu clombe (ramuri) lățite, un adevărat adăpost ce dă umbră și te scutește de furtună... iată cine a fost Vasilevici”.

Bibliografie: [REDAȚIA], „Diverse”, în: *Gazeta Transilvaniei*, an XLIV (1881), nr. 19 din 14 februarie, p. 72; [REDAȚIA], „†Georgiu Vasileviciu”, în: *Biserica și Școala*, an V (1881), nr. 7 din 15/27 februarie, p. 50; Simeon P. DESSEANU, „La mormentulu lui Georgiu Vasileviciu”, în: *Biserica și Școala*, an V (1881), nr. 10 din 8/20 martie, pp. 74-75; Dr. G. V. „George Vasileviciu”, în: *Familia*, an XVII (1881), nr. 22 din 15/27 martie, pp. 129-130; [REDAȚIA], „Necrologu”, în: *Biserica și Școala*, an X (1889), nr. 33 din 13/25 august, p. 264; [REDAȚIA], „Alumneu românesc în Arad”, în: *Tribuna Poporului*, an I (1897), nr. 155 din 16/28 august, p. 745; Sever SECULA, *Un memoriu al lui Moise Nicoară*, Editura Diecezană, Arad, 1904, pp. 27-40; SENIN, „Oameni și lucruri din Beiușul românesc”, în: *Biserica și Școala*, an XXXVIII (1914), nr. 42 din 19 octombrie/1 noiembrie, p. 342; SENIN, „Oameni și lucruri din Beiușul românesc”, în: *Biserica și Școala*, an XXXVIII (1914), nr. 52 din 28 decembrie, pp. 401-402; Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 692; Gheorghe LIȚIU, „Românii arădani în frământările anilor 1849-50”, în: *Biserica și Școala*, an LXX (1946), nr. 51 din 15 decembrie, p. 377; *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986, pp. 28, 192; Teodor MISAROȘ, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*, Giula, 2002, p. 151; Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 96, 158; Pavel VESA, *Eparhia Aradului în perioada episcopului Ghe-rasim Raț (1835-1850)*, Editura Mirador, Arad, 2008, p. 300; Pavel VESA, *Învă-țământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 223.

Teodor Papp (1822-1887). Truda unui om pentru Biserică și Neam

1. Scurte referințe biografice

Teodor Papp s-a născut într-o zi de vineri, la 24 februarie 1822, într-o casă de pe strada Golumbului din orașul Jula, în familia lui Ioan Papp și Floarea Oros, români ortodocși, tatăl maistru cure-lar, deci o familie cu posibilități financiare cât se poate de modeste, dar avuți

în frică de Dumnezeu, credință și înțelepciune, tezaur care a fost unicul scut al înaintașilor din acele vremuri. Însă au mai fost bogați în ceva: în copii. Au avut patru copii, trei fete și un băiat: Maria (căsătorită cu Teodor Misaroș, apoi cu George Gurbădan), Persida (căsătorită Dudaș), Ecaterina (căsătorită cu Pavel Știr) și Teodor Papp. Cel din urmă se naște tocmai în plina luptă de mișcare națională pe care a dus-o Moise Nicoară, concetățeanul său, pentru episcop de neam și suflet român la Arad, pentru limbă românească și pentru instituții de învățământ superioare românești, cum au fost: Preparandia la 1812 și Institutul Teologic din Arad la 1822.

Își începe pregătirea intelectuală la școala românească din Jula, apoi la cea catolică. Între anii 1836-1838 a frecventat cursurile Preparandiei din Arad, după care, între 1838-1841, a urmat studii teologice la Institutul Teologic din Arad. Între dascălii pe care i-a avut la catedră îi amintim pe Dimitrie Constantini, Grigorie Lucaciu și Alexandru Gavra la Preparandie, iar la Institutul Teologic arădean îi amintim pe Patricie Popescu, Ghenadie Popescu, Petru Varga, Petru Popovici și Simeon Sofroniu. Înzestrat de Dumnezeu cu o voce bună, cultivată apoi la catedra de Cântare bisericească și Tipic de la Institutul Teologic din Arad, sub îndrumarea profesorului Petru Popovici, tânărul absolvent Teodor Papp ajunge în 1842, la intervenția lui Gheorghe Pomuț, cântăreț bisericesc la biserica greco-românească din Pesta. În răstimpul cât a slujit strana de aici își continuă și desăvârșește studiile, între 1844-1846 la gimnaziul luteran din Pesta, unde îl are coleg pe Vincențiu Babeș, tatăl microbiologului Victor Babeș, și pe care de altfel îl găzduiește și îl învață limba germană. Vincențiu Babeș avea să-l descrie astfel pe tânărul de atunci Teodor Papp: „tânăr frumos, de statură înaltă, îmbrăcat bine, și pentru smerenia sa față de mai marii săi și modestia sa față de alții era plăcut în societate”. Absolvind gimnaziul, Teodor Papp renunță la postul de cântăreț bisericesc și se apucă de studii juridice, în 9 august 1850 depunând examenul privat din primul an la Facultatea de Drept din Oradea.

După absolvirea studiilor juridice, Teodor Papp își începe cariera publică. După Revoluția din 1848, Teodor Șerb, până atunci secretar erarial în Pesta, a fost numit în postul de comisar districtual al Beiușului. În această nouă funcție Teodor Papp îl însoțește pe Teodor Șerb la Beiuș, iar de aici cei doi trec în Lugoj, unde Teodor Papp este numit începând cu 26 decembrie 1850 în postul de cancelist al preturiei din Oravița Montană. Rămâne în acest post până la 30 iunie 1853, când este numit ascultant la tribunalul din Lugoj, funcție deținută până în anul 1856. În acest timp, din salariul de 300 fl. pe an la

care se adaugă încă 300 fl. pe an din alte venituri, Teodor Papp a reușit prin cumpătare și bună chibzuială să adune un mic capital. Voind să fie independent, renunță la postul de la tribunalul Lugoj și intră în afaceri cu avocatul Constantin Popovici luând în arendă terenuri din acea zonă.

În anul 1859 s-a căsătorit cu Emilia Brândaș din Chizătău, localitate unde a funcționat primul cor sătesc din Banat și din întreaga Românie (1857). După căsătorie intră în afaceri și cu socrul său, Ioan Brândaș, director de poștă în Chizătău, luând în arendă domeniile Belinț și Șușanoveț. Din 1 septembrie 1863 ia singur în arendă domeniile Receaș și Izvin. Toate aceste întreprinderi și afaceri i-au sporit avuția încât la 20 februarie 1869 cumpără la licitație domeniul Checheș din comitatul Timișorii, până atunci proprietate a familiei Nicolici. Tot acum cumpără patru case în Lugoj și 60 de jugăre de pământ în domeniul Jabăr. Prin muncă neobosită și o bună întocmire a câștigului a reușit să adune suma de peste 130.000 fl.

Ascensiunii financiare i s-a opus tragedia din sânul familiei, în 1867 pierzându-și atât soția, cât și singura lor fiică. Ducându-și cu demnitate crucea văduviei, după trei ani se recăsătorește cu Ofelia Popovici, văduva lui Petru Rațiu de Caransebeș, fost solgăbirău. Cei doi vor avea o căsnicie frumoasă vreme de 18 ani. Nașă de cununie trebuia să le fie Ecaterina Mocioni, dar neputând ajunge la Cacova, unde a avut loc ceremonia, l-a însărcinat pe Atanasie Marienescu să o înlocuiască. De aici bunele relații de amicitie și de rudenie dintre Teodor Papp și Atanasie Marienescu, care publică în 1888 în revista *Familia* un articol în care omagiază personalitatea lui Teodor Papp și mai important articolul este însoțit și de fotografia acestuia.

Fiind un om cu o pregătire intelectuală deosebită, a fost foarte implicat și în activități culturale, nu greșim dacă l-am numi între ctitorii de cultură românească. A fost membru fondator al Asociației române de cultură din Arad, al Societății pentru fondul de teatru român, al Societății Petru Maior din Budapesta, al corului vocal din Lugoj (câțiva ani a fost și președintele corului), dar a fost și un susținător al tinerilor dornici să pătrundă mai adânc în tainele cunoașterii, oferindu-le stipendii sau burse de studiu.

Cu ocazia Praznicului Rusaliilor din anul 1884 Teodor Papp a revenit în orașul natal. Aici va lua parte la ședința sinodului parohial, prezidat de parohul Iosif Beșan, adunat în vederea găsirii soluțiilor imediate de finanțare a lucrărilor de reparație necesare acestei biserici. Pentru prima dată, în mijlocul alor săi, face publică intenția sa de a lăsa în urmă o fundație care să-i poarte numele. Tot atunci, i-a asigurat pe concetățenii săi de ajutor financiar pentru

reparația bisericii, de îndată ce se vor demara lucrările. Așa s-a întâmplat. Un an mai târziu, la 18/30 octombrie 1885, Teodor Papp va dona pentru biserica din Jula nu mai puțin de 500 fl.

După 65 de ani de trudă, cu împliniri și necazuri, în seara zilei de 17/29 septembrie 1887 fostul cântăreț bisericesc de la Budapesta și mare filantrop trece la cele veșnice, la o săptămână de la moartea preotului Ioanichie Miculescu, ultimul preot al parohiei comune româno-grecești din Budapesta. Slujba de înmormântare a fost oficiată în ziua de sâmbătă, 1 octombrie, de un sobor de preoți format din: Matei Ignea protopopol Lugojului, preoții locali Birăescu și Pocreanu, ierodiaconul Peșteanu și reprezentanții centrului eparhial din Arad, Augustin Hamsea și Ignatie Papp. Înhumarea s-a făcut în mod provizoriu în cimitirul din Lugoj. Parastasul de 40 de zile s-a oficiat în mod solemn în această biserică la 1 noiembrie 1887 de către preotul Iosif Beșan. Cu acest prilej, învățătorul Ioan Mărcuș din Jula îi chema pe concetățenii săi zicând: „Veniți deci iubitorilor creștini să încununăm monumentul marelui binefăcător cu cununi nevestețite! Veniți să laudăm providența cerească, că a lăsat să se nască din sânul poporului nostru un bărbat generos, care fructul ostelilor sale din viață l-a destinat spre scopuri culturale. Veniți să binecuvântăm țărâna ce zace asupra osemintelor acelei mame române, care a dat naștere unui astfel de binefăcător și folositor neamului său românesc. El a dispărut de la ochii noștri, amintirea lui însă va fi adânc întipărită în inimile fiilor și strănepoților noștri și veșnic vor binecuvânta memoria lui”.

2. Testamentul fericitului Teodor Papp

Prietenul său Atanasie Marienescu scrie că Teodor Papp adesea îi mărturisea că „la moartea mea vreau să rămână o fundație cât mai mărișoară”. Un om atât de ambițios, cultivat și calculat nu putea lăsa lucrurile la voia întâmplării. Astfel, cu trei zile înainte de a-și da obștescul sfârșit, Mihai Beșan, notar public în Lugoj mărturisește că: „m-am dus în persoană la dl Teodor Papp, în casa dânsului care se află în Lugojul român, strada podului, unde locuiește numitul Teodor Papp locuitor și proprietar în Lugoj, care e drept că era bolnav în pat, dar fiind cu toată prezența și conștiința de sine și din voie liberă a cerut ca înaintea martorilor: Matei Ignat, preot, Ștefan Oltean, oficial comitatens și Constantin Udrea, oficial urban, toți locuitori în Lugoj și care mie-mi sunt personal cunoscuți, să cuprind în act notarial, și încă în limba română, voința sa ultimă care și-a exprimat-o prin cuvânt viu”. Urmează **Testamentul** așa cum a fost el dictat de Teodor Papp:

„1. Eu Teodor Papp simțindu-mă morbos (bolnav) și slăbit la puterile fizice, dar cu minte întregă și sănătoasă, pentru cazul morții, recomand sufletul meu grației nemărginite atotputernicului Dumnezeu, iar trupul meu voiesc să se înmormânteze în mod provizoriu în cimitirul greco-oriental român din Lugoj, de unde apoi să fie transportat cât de curând și așezat la odihnă eternă în cripta mea familiară, care după moartea mea va trebui să se zidească în Giula în cimitirul greco-oriental român.

2. Toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare, despre care nu fac altă dispoziție mai în jos, și care se află la Lugoj, Jabăr, Kekeș și Giula, o destinez pentru o fundație greco-orientală română în Giula, care să poarte numele: „Fundația lui Teodor Papp” și adică:

a) scopul „Fundației Teodor Papp” este ca din venitul curat anual a tuturor averilor mele să se împărțească stipendii anuale tinerilor greco-orientali români din Giula, care sunt săraci, lipsiți de mijloace materiale și studiază la atare gimnaziu, academie ori universitate în Ungaria ori în străinătate;

b) această fundație va prevedea cu stipendiu în prima linie pe neamurile mele până la strănepoți și strănepoate, care s-au născut de la cele trei surori ale mele și umblă la orice școală, și numai suma ce va rămânea după stipendarea neamurilor mele se va întrebuița pentru tinerii români greco-orientali din Giula;

c) un stipendiu, fie pentru neamuri, fie pentru tinerii români greco-orientali din Giula, nu poate trece peste 400 fl. pe an pentru o persoană;

d) neamurile mele, întocmai ca tinerii greco-orientali români din Giula, dacă sunt risipitori, ori nu fac propășire îndestulătoare în învățământ, sunt eschiși (exclus) de la stipendii;

e) neamurile mele rămase după trei surori ale mele, numai până la strănepoții și strănepoatele mele de soră pot avea prioritate înaintea tinerilor români greco-orientali din Giula, iar cei ce urmează după strănepoții și strănepoatele mele, numai ca străini se pot lua în considerare la împărțirea stipendiilor;

f) Familia amicului meu Dr. Atanasie Marian Marienescu, jude la tabla regească din Budapesta și a avocatului din Lugoj Ioan Nedelcu are de a fi privită egală cu neamurile mele până la strănepoți și strănepoate. Va să zică: următorii din familia Marienescu și Nedelcu până la strănepoți și strănepoate, până când umblă la școală, sunt a se prevedea cu stipendii în prima linie întocmai ca următorilor surorilor mele;

g) toți aceia, care din fundația mea creată prin acest testament vor primi stipendii, au să se numească stipendiștii lui Teodor Papp.

3. Manipularea întregii mele averi, împărțirea stipendiilor pe baza punctului 2, cenzurarea recursurilor și a testimoniilor, precum și excluderea de la stipendii, cu un cuvânt facerea tuturor dispozițiilor necesare spre acel scop, ca fundația mea să corespundă intenției mele ca adică: neamurile mele până la strănepoții și strănepoatele ale surorilor mele să umble la școală și ca tinerii români greco-orientali din Giula să aibă mijloace materiale de a putea studia la gimnazii și la institute mai înalte de învățământ, o încredințez Veneratului consistor greco-oriental român din Arad, pe care-l rog cu de-adinsul, ca să caute cu orice preț a susține și a întrebuința venitul curat al fundației mele spre creșterea și luminarea tinerimii greco-orientale române din Giula. Doresc totodată, ca spre orientare și control, socoțile anuale ale fundației mele, precum și numele stipendiștilor să se facă cunoscut publicului român greco-oriental prin atare foaie română, socoțile însă spre cenzurare și întărire să se subaștearnă în fiecare an la sinodul eparhial al diecezei Aradului, ori în caz de lipsă la consistoriul greco-oriental român al Mitropoliei noastre din Sibiu. Rog deci pe Veneratul consistor greco-oriental român din Arad să binevoiască a elabora și un statut pentru manipularea fundației mele, împărțirea și sumele stipendiilor anuale, mai departe pentru modalitatea cum să se cenzureze, să se publice socoțile fundației mele.

4. Bunei mele soții Ofelia, dacă ea va rămâne în văduvie până la moarte, las a i se plăti din toată averea mea suma de 30.000 fl. Dacă însă ea se va mărita și nu va mai purta numele meu, atunci ea în loc de 30.000 fl. are să capete din toată averea mea numai 15.000 fl.. Iar dacă dânsa în orice privință s-ar arăta nedemnă de numele meu, de nemulțumitoare, ori dacă neîndestulându-se cu dispozițiile mele testamentare în orice direcție și sub orice titlu de drept ar ataca cu proces acest testament al meu, atunci soția mea Ofelia din toată averea mea numai suma de 10.000 fl. are să o capete, adică suma ce eu pentru cazul morții mele i-am fost asigurat ei în contractul nostru de căsătorie. Tot soției mele Ofelia las toată averea mea mobilă, de orice natură să fie, care la moartea mea se va afla în casa mea. Îi conced totodată, că până când ea va rămâne văduvă, locuința de astăzi din casa mea să o folosească fără nici o chirie, căci dorința mea este ca soția mea să nu sufere nici o lipsă.

5. Las bisericii greco-orientale din Lugoj suma de 1.000 fl., a cărei interese să se întrebuințeze pentru lipsuri școlare și bisericești greco-orientale române.

6. Las surorii mele Caterina 5.000 fl. Ei îi las și cocia mea și hamurile cele nouă, precum și mașina de treierat care se află la Kekeș.

7. Fiindcă mi-au murit două surori las următorilor acestora laolaltă 10.000 fl., va să zică următorii după fiecare soră repausată capătă 5.000 fl.

8. Las bisericii greco-orientale române din Kekeș 200 fl. pentru pomenirea și odihna sufletului meu, având a se ține pentru procente în tot anul un parastas în ziua de Sfântul Teodor.

9. Las bisericii și școalei greco-orientale române din Giula din veniturile averilor mele câte 80 fl. pe an, având și acolo a se ține parastas pentru mine în fiecare an la Sfântul Teodor, și din suma de 80 fl. a se plăti spesele parastasului, dintre care destinez fiecărui preot care va funcționa câte 5 fl., și numai restul se va putea întrebuița pentru acoperirea lipsurilor bisericesti și școlare.

10. La corului vocal român din Giula dacă se va înființa 80 fl. în fiecare an până când va exista un atare cor.

11. Las Teodorei Nedelcu, fetei avocatului Ioan Nedelcu, să i se plătească când se va mărita suma de 500 fl.

12. Las pruncilor avocatului Nicolae Prostean din Lugoj 500 fl. odată pentru totdeauna, făcându-se din această sumă împărțire egală între ei.

13. Las preotului greco-oriental român din Kekeș suma de 100 fl.

14. Las 200 fl. familiei învățătorului greco-oriental român din Giula cu numele Mărcuș, odată pentru totdeauna.

15. Las câte 50 fl. casinei române din Lugoj, reuniunii române de cântări și muzică din Lugoj, spitalului din Lugoj și copiilor săraci greco-orientali români pentru îmbrăcăminte, la olaltă deci 200 fl.

16. Las 100 fl. servitorului meu Vasile, pentru că m-a servit cu credință, iar bucătăresei mele 80 fl.

17. Cu veșmintele mele dispune soția mea Ofelia după plac, ea va da după plac unele din mobili și surorii mele Caterina.

18. De executor al testamentului meu îl denumesc pe avocatul Ioan Nedelcu din Lugoj care se va îngriji ca toate dispozițiile testamentului meu să se împlinescă cu acurateță, el se va îngriji asemenea și de plățirea datoriilor mele și va încasa și pretențiunile mele ce le am în Lugoj ori în alte locuri, însemn însă că datornicilor mei iert toate percelele decăzute până la moarte, având a se încasa de la dâșii numai capitalul.

19. Doresc ca din venitul averilor mele înainte de toate să mi se facă o criptă familiară sub numele „Cripta familiei Teodor Papp” în cimitirul greco-

oriental român din Giula română unde trupul meu va fi transportat din Lugoj și așezat spre odihnă eternă.

20. Rog pe Veneratul consistor greco-oriental român din Arad, precum și pe executorul testamentului meu Ioan Nedelcu, să binevoiască a face astfel de dispoziții ca la realizarea masei lășământului meu, dintre realitățile mele, încât să poată să se păstreze în natură pentru fundație, cele trei case ale mele din strada podului în Lugojul român, pentru că aceste case având o situație favorabilă pentru comerț, negreșit din an în an vor aduce venituri mai mari fundației mele.

21. Pretensiunile mele din Boldur, Hodoș, Jabăr, Ollosag și Ohabaforgacs să se încaseze asemenea fără procente și le las Teodorei, fiica lui Ioan Nedelcu, avocat”

3. Deziderate ale lui Teodor Papp împlinite după moartea acestuia

După cum se poate observa din testamentul de mai sus, Teodor Papp a fost un om foarte organizat și atent la detalii, nelăsând să-i scape nimic nici din cele prioritare, nici din cele mai puțin importante. Din cele 21 de puncte ale testamentului său, 3 au fost de o importanță maximă pentru el. De acest aspect au ținut cont și cei care au fost în măsură să aplice întru totul fiecare punct. Iată care au fost cele mai mari dorințe ale sale și care s-au împlinit nu mult după trecerea sa în veșnicie.

3.1. Mutarea osemintelor sale în cimitirul din Jula

Dorința sa a fost ca îndată ce va muri să fie îngropat în mod provizoriu la Lugoj, iar de aici să fie reînhumat în orașul natal. În anul 1913 episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului îl încredințează să se ocupe de formalitățile necesare pe asesorul consistorial Gherasim Șerb. Firma de pompe funebre Sal József és Társa din Jula s-a ocupat de procurarea unui scriu solid din metal în care au fost puse osemintele și de aducerea acestuia, folosindu-se ca mijloc de transport calea ferată. Astfel, la 19 octombrie 1913 osemintele fericitului Teodor Papp au fost aduse la Jula și înmormântate cu toată cinstea în cripta familiei din cimitirul românesc, al cărui teren a fost donat chiar de dânsul. Slujba de reînhumare a fost săvârșită de preoții locali, Petru Biberea și Alexandru Popovici, sub protia delegatului eparhial, preotul profesor dr. Teodor Botiș, care a ținut și un cuvânt pornind de la psalmul 36: „Tânăr am fost și am îmbătrânit și n-am văzut pe cel drept părăsit, nici seminția lui cerând pâine; Toată ziua dreptul miluiește și împrumută și seminția lui bine-

cuvântată va fi” (v. 25-26). Răspunsurile funebre au fost date de corul mixt din Jula maghiară, conduși cu măiestrie de învățătorul Ioan Barbulescu. Impozantul monument funerar ce străjuiește la căpătâiul lui Teodor Papp a fost edificat pe cheltuiala Episcopiei Aradului, iar începând cu anul 2011 a fost declarat monument ocrotit de lege.

3.2. Fundația „Teodor Papp”

Visul de a lăsa o fundație care să-i poarte cu cinste numele, semn al trecerii sale pământești, din care să hrănească foamea de știință a tinerilor înzestrați cu capacități intelectuale deosebite, dar lipsiți de posibilități materiale, s-a realizat prin înființarea *Fundației Teodor Papp*. Episcopia Aradului, cea care se ocupa de administrarea fundației, scotea la concurs anual 3-4 burse pentru elevii români din Jula. Zeci de tineri ortodocși români din Jula au beneficiat de burse de studiu din fondurile acestei fundații ajungând oameni de seamă și de folos bisericii și neamului românesc. Amintim aici doar câțiva dintre ei: Ioan Chereșlădan; Constantin Illoviți; Ioan Ardelean, Iustin Németh, Alexe Lațcu, Mihai Mărcuș și Hortensia Raț.

3.3. Corul vocal al românilor ortodocși din Jula

Testamentul lui Teodor Papp prevedea suma de 80 fl. pe an corului vocal din Jula, dacă acesta se va înființa. La doi ani după trecerea la cele veșnice, dezideratul de a avea un cor vocal în orașul natal a devenit realitate. Corul de plugari, condus de maestrul Achim Siuman, membru al vestitului cor de plugari din Chizătău, au dat răspunsurile pentru prima dată la Liturghia pascală din anul 1889, iar de atunci în fiecare duminică ani la rând. La sărbătoarea Nașterii Domnului din 1889 corul a excelat în interpretarea cântărilor bisericesti, impresionând nu doar pe creștinii ortodocși români din această biserică, ci și pe cei străini veniți special să audieze și să constate progresul la care au ajuns acești coriști plugari în cântarea pe note. Mai mult, în ajun de Anul Nou, cei 40 de membri ai corului în frunte cu dirijorul Achim Siuman au adus cântarea corală în casele românilor din Jula: „ecoul frumos de la mulți ani, urmat de câte o cântare națională se auzea mai peste întreg orașul. Surprinderea a fost mare și impresiunea plăcută”, consemna un martor ocular. Așadar, Teodor Papp poate fi considerat ctitorul cântării corale românești din orașul Jula pentru că ideea și imboldul i-au aparținut. Efortul de a găsi un dirijor bun și de a fi plătit pe măsură ar fi fost imposibil dacă

Teodor Papp nu s-ar fi îngrijit să lase un fond în acest sens. Urmaș al acestui cor de plugari poate fi considerat corul „Pro Musica” înființat în anul 1991 de profesorul Gheorghe Flueraș.

4. Concluzii

Teodor Papp și-a dedicat întreaga viață Bisericii Ortodoxe și Neamului românesc în care Dumnezeu a binevoit să se nască. A înțeles că cel care are mai mult trebuie să dea și celui care are mai puțin sau celui care nu are deloc, pentru că „ceea ce dai aceea ai cu adevărat”. A înțeles că un popor se poate ridica numai prin credință și cultură, de aceea a ales să sprijine Biserica și Școala, cei doi piloni de căpătâi ai societății românești. Nu în ultimul rând, a înțeles că faptele noastre pot deveni modele pentru ceilalți, iar roadele se vor vedea peste ani. Testamentul lui Teodor Papp prevede suma de 5.000 fl. pentru singura dintre surorile sale care încă se afla în viață, Ecaterina, căsătorită cu Pavel Știr. Este un lucru foarte interesant și de remarcat în același timp, că cei doi, Ecaterina și Pavel vor ctitori la Jula o școală nouă românească, inaugurată la 24 septembrie 1900. Iată cum râvna și generozitatea lui Teodor Papp devin model pentru ceilalți în a-i urma pilda. Teodor Papp a prevăzut suma de 200 fl. și pentru familia învățătorului Ioan Mărcuș din Jula. Învățătorul Ioan Mărcuș a avut doi copii: dr. Mihai Mărcuș și Xenia Mărcuș, căsătorită cu preotul Cornel Iuliu Bodea, cei doi fiind părinții academicienei Cornelia Bodea. Frumos a rodit fapta bună a fericitului Teodor Papp!

Bibliografie: Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, fond *Parohia Ortodoxă Română Giula I, Biserica și Școala*, an VIII (1884), nr. 25 din 17/29 iunie, p. 199; [REDACTIA], „†Necrologu”, în: *Biserica și Școala*, an XI (1887), nr. 38 din 20 septembrie/2 octombrie, p. 309; [REDACTIA], „Necrolog”, în: *Telegraful Român*, an XXXV (1887), nr. 96 din 22 septembrie/4 octombrie, p. 385; [REDACTIA], „†Teodoru Papu”, în: *Biserica și Școala*, an XI (1887), nr. 39 din 27 septembrie/9 octombrie, pp. 313-315; [REDACTIA], „Testamentul fericitului Teodor Papp”, în: *Telegraful Român*, an XXXV (1887), nr. 99 din 29 septembrie/11 octombrie, p. 396; Ioan MĂRCUȘ, „Parastasu”, în: *Biserica și Școala*, an XI (1887), nr. 45 din 8/20 noiembrie, p. 365; Atanasie MARIENESCU, „Teodor Pap”, în: *Familia*, an XXIV (1888), nr. 34 din 21 august/2 septembrie, pp. 385-387; [REDACTIA], „Nou coru de plugari”, în: *Biserica și Școala*, an XIII (1889), nr. 12 din 19/31 martie, p. 95; [REDACTIA], „Chorulu plugariloru din Giula”, în: *Biserica și Școala*, an XIV (1890), nr. 3 din 21 ianuarie/2 februarie, p. 24;

[REDAȚIA], „Stipendii Teodor Papp”, în: *Tribuna Poporului*, an VI (1902), nr. 171 din 17/30 septembrie, p. 3; Un fost stipendist, „Un act de pietate”, în: *Biserica și Școala*, an XXXVII (1913), nr. 41 din 13/26 octombrie, p. 344; Teodor MISARĂȘ, „Teodor Papp”, în: *Foaia Românească*, an XXVII (1977), nr. 22 din 15 noiembrie, p. 7; Elena CSOBAL, *Românii din Ungaria. Studii de istorie*, Giula, 2013, pp. 111-117; Maria BERENYI, *Personalități marcante în istoria și cultura românilor din Ungaria (secolul XIX)*, Giula, 2013, pp. 252-253.